

Nagy Gábor Dániel

A TÁRSADALMI TŐKE FŐBB DIMENZIÓINAK SZOCIOLÓGIAI ELEMZÉSE

1. A TÁRSADALMI TŐKE LEGFONTOSABB DIMENZIÓI

A társadalmi tőke nem csupán az egyén szintjén értelmezhető, illetve értelmezendő, hanem a közösségek, csoportok, networkök, azaz a társadalmi hálózatok különböző szintjein is. A társadalmi tőke magas szintje kooperációhoz vezet, és normák kialakulását eredményezi. Az így kialakult normákat különféle módokon nevezzük. Ezen normákra példa az úgy nevezett polgári erényeknek az egyének szintjén, illetve a közbizalomnak a társadalmi csoport szintjén történő kialakulása Európában és az Egyesült Államokban is. Egy erkölcsös, erényeken alapuló, bizalomra épülő társadalom esetében alapkövetelmény, hogy a tagjai is betartsák azokat az alapnormákat, amelyeket a csoportjuk, illetve networkjük meghatározott, különben kizáródnak abból (Cox, 1995).

A tőketípus egyik legfontosabb eleme a bizalom dimenziója. A kölcsönös bizalom, azaz az emberek egymásba vetett bizalma minden fél számára előnyös lehet. A közbizalom egy normális társadalmi rend alapja kell, hogy legyen, nélküle nehezen képzelhető el a társadalmi élet. A gazdasági szervezetek és szereplők közötti bizalom pedig a globális világgazdaság működésének előfeltétele, a megléte pedig gazdasági növekedést eredményez. A társadalmi tőke szintjének esetleges csökkenése természetesen azonnal megmutatkozik mindhárom korábban említett bizalmi dimenzióban. Ha kiemeljük a gazdasági dimenziót, és arról szeretnénk egy fontos állítást tenni, Fukuyama írása (2007) alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi tőke szintjének csökkenése ebben a dimenzióban a legtöbb esetben konkrét és megfogható anyagi veszteségekhez vezet.

A másik kulcsdimenzió az azonnali viszonzás reménye nélküli reciprocitás dimenziója. Ha reciprocitásról beszélünk, elsősorban a szimmetrikus reciprocitásra gondolhatunk. Magas szintű társadalmi tőke esetén a reciprocitás aktusa során a viszonzást nyújtó személy változhat, illetve a viszonzás ideje egy későbbi időpont lehet. Itt fontos megemlíteni a szolidaritás fogalmát, amelyet a későbbiekben tárgyalunk.

A társadalmi tőke működésének alapvető feltétele a kapcsolat-hálózatok kompaktsága, azaz a tagok összekapcsoltsága és egymás iránti szimpátián túlmutató elkötelezettsége. A laza, de kompakt hálózatok ígérnek a legtöbb és leghasznosabb

társadalmi tőkét tagjaik számára. Azonban a túl erős elkötelezettséggel járó, erősen összekapcsolt, erős kapcsolatokból álló hálózatok felemésztetik tagjaik energiáit. Ezen erős kapcsolatok ápolása sok időbe és sok ráfordításba kerül, és ezáltal hátrányba kerülhetnek az ilyen jellegű hálózatok tagjai a társadalmi életben. A társadalmi hálózat, melyben a társadalmi tőke termelődik, meg is határozza annak típusát.

2. A TÁRSADALMI TŐKE KÜLÖNBSÉGEI A TÖBBI TŐKETÍPUSHOZ KÉPEST

Nan Lin (2001) úgy definiálja a tőkét, mint befektetett erőforrások összességét, amelyekért más erőforrásokat vehetünk igénybe a piacon. Úgy egészíti ki a definíciót, hogy szerinte a tőkét általában befektetjük, és akkor mozgatjuk, ha felmerül a profitálás lehetősége. A következő néhány bekezdésben csupán felsorolásszerűen bemutatunk még néhány, a társadalmi tőke mellett a társadalomtudományok által használt tőketípust.

Hagyományos, más néven gazdasági tőkének a Marx által kidolgozott tőke-koncepciót tekinthetjük (Marx 1867, idézi: Lin 2001). Ebben a javak előállítását a munkások végzik, akik munkájukért a kapitalistáktól fizetést kapnak, amely maga a gazdasági tőke, és azt maguk is javak vásárlására fordítják. Marx elmélete a társadalmi osztályok egyenlőtlenségére, a munkásosztály kizsákmányolására épít a tőkés vagy más néven burzsoá osztály által.

Az emberi tőke egy másik tőketípus, amelyről a társadalmi tőke elmélet egyik atyja, J. S. Coleman is írt „Társadalmi tőke az emberi tőke termelésben” című, 1988-ban megjelent cikkében. Az emberi tőke lényegében az a képzettség, amit a munkaerejét eladni kívánó személy megszerzett, annak érdekében, hogy munkájáért több pénzt kaphasson, azaz jobb arányban válthassa gazdasági tőkére. Emellett azonban az emberi tőke magasabb fokának megszerzése együtt jár a magasabb társadalmi tőke megszerzésével is, illetve az emberi tőke mértéke szelekciós kritérium lehet bizonyos kapcsolathálózatokba való bejutás esetén is. Az emberi tőkét a mukás saját akaratából szerzi meg.

A kulturális tőke fő teoretikusa, Bourdieu (2001 illetve Bourdieu és Passeron 1977) szerint az nem azonosítható az emberi tőkével. A kultúrát szimbólumok és jelentések rendszereként definiálja. Elgondolása szerint a társadalom felsőbb osztályai saját kulturális rendszerüket az oktatás rendszerén keresztül teszik elérhetővé a kiválasztott kevesek számára. Lényeges különbség az emberi tőkéhez képest, hogy a megszerzését nem a személyek saját akaratának tulajdonítja, hanem az uralkodó osztály szimbolikus hatalmának, melyet az rákényszerít a társadalom egészére.

A politikai tőkéről már szót ejtettünk az előző fejezetekben (Vö: Fuchs, Minnite, Shapiro 1998), lényegében az is hasonló keretek között keletkezik, mint a társadal-

mi tőke, ám például olyan önkéntes szervezeti részvételen keresztül, melyek nem kizárólag társadalmi, hanem politikai szerepvállalást is folytatnak.

A területi tőke egészen új elméleti konstrukcióját adja cikkében Camagni (2009). A szerző azt mondja, hogy a területi tőke, mint autonóm tőketípus megállja a helyét, és jobban használható a regionális fejlesztés és növekedés elemzéséhez, mint külön a társadalmi tőke vagy bármely más tőketípus. A területi tőkét Camagni cikkében a könnyen és nehezen hozzáférhető közjavak, a magánjavak, a társadalmi tőke és az attól megkülönböztetett kapcsolati tőke, az emberi tőke, a társadalmi hálózatok és magán hálózatok alapján konceptualizálja. A területi tőke, mint új területi alapon szerveződő erőforrás új eredményeket ígér az azt alkalmazó térségi kutatásokban.

Áttekintve néhány másik tőketípust, Nan Lin (2001) valamint Portela Maseda és Neira Gómez (2003) művei alapján elmondható, hogy bár a társadalmi tőkében megvan néhány másik tőkefajta több jellemzője is, azokhoz képest mégis több fontos különbséget mutat. Egyrészt a társadalmi tőke olyan „vagyon”, ami hasznot termel, és kiegészíthet több másfajta tőkét is. Képes más tőketípusok helyettesítésére; másfajta tőkévé konvertálható, illetve, ahogy másfajta tőkék esetében, a befektető a befektetésétől azt várja, hogy a mennyisége gyarapodjon. Másfelől társadalmi tőkét nehéz a társadalmi élet bevett keretein kívül létrehozni¹, illetve nehéz meghatározni és mérni azt. Mégis azt a nézetet támogatják, hogy a társadalmi tőkére tekintsünk úgy, mint egy önálló tőketípusra, és ennek, bár minden tőke valahol összefügg egymással, a legerősebb a kapcsolata az emberi tőkével.

Grootaert és Van Bastelaer (2002) szintén önálló tőkének tartják a társadalmi tőkét, és mint ilyen, szerintük felhalmozható vagy erőforrásként értelmezhető, ami hasznot termel. Amennyiben erőforrásnak tekintjük, a különböző együttes hasznok a közös fellépésen és az információcserén alapszanak. Ez olyan fajta „vagyon”, ami nem oszlik meg a társadalomban, de olyan is, ami nő, ha használják – és ami a használat visszaesésével fogyni kezd. A haszon (vagy a lehetőség a haszonra) a részvételen és a társadalmi bizalom szintjén múlik. Bizonyos szempontból társadalmi tőkére gondolhatnánk a közösségek, társadalmak és nemzetek társadalmi egészségességének indikátoraként (vö. Putnam 2000; Kopp 2008).

Stone és Hughes (Stone és Hughes, 2002) úgy emlegetik a társadalmi tőkét, mint valami „ragasztót, ami összetartja a közösségeket”. Coleman (1988) szintén úgy tekint a társadalmi tőkére, mint több entitásra vagy dimenzióra, amelyeknek két közös elemük van: a társadalmi szerkezet és az azon belüli cselekvések. Coleman megközelítésével: a társadalmi tőke megengedi az egyénnek, hogy azonosítsa a

---

¹ Az, aki ki van rekesztődve a társadalmi élet bizonyos színtereiről, aligha fog tudni ott hasznos társadalmi tőkét gyűjteni. Ilyen kirekesztett helyzetben lévő csoportok például a hajléktalanok, illetve egyes marginalizálódott etnikai csoportok, így a romák. Ez persze nem zárja ki, hogy az említett csoportok tagjai saját közösségükben társadalmi tőkével rendelkezzenek, ám ez a típusú társadalmi tőke kizárólag az adott közösségben, és nem a társadalmi életben lesz hasznos.

társadalmi szerkezetnek azon speciális jellemzőit, amelyek erőforrásokként lehetnek hasznosak, hogy együttes törekvéseket valósítsanak meg. Eastis (1998) úgy fogalmaz, hogy a társadalmi tőke többdimenziós, és amellett érvel, hogy társadalmi tőkére alapvető hatással vannak azoknak a hálózatoknak, szervezeteknek és tényezőknek a jellemzői, amelyek szerepet játszottak a teremtésében. A társadalmi tőke fogalmának komplexitása és különböző dimenziói arra mutatnak, hogy egyénileg kell feltárni az elemeit. Portela Maseda és Neira Gómez (2003) szerint a társadalmi tőkét különböző fajta „vagyonok” (társadalmi, pszichológiai, kulturális, kognitív stb.) alkotják, és azok a vagyonok segítenek majd megvalósítani a kölcsönös haszon irányába tett közös fellépést.

Stone (2000) megközelítésében a társadalmi tőke szerepe egyértelműen tisztázott a társadalmi kohéziót elősegítő fejlesztések megvalósításában. Segítségével lehetővé válik a korrupció visszaszorítása és a közérdek előtérbe helyezése és figyelembe vétele az ügyekben. Növelésével növelhető az általános bizalom és biztonság szintje a társadalomban. A kutatóknak fel kell tenniük azt a kérdést, hogyan lehet társadalmi tőkét létrehozni, és azt hogyan terjeszthetik el, illetve hogyan működik ez különböző szinteken és különböző körülmények között. Ezt szem előtt tartva Edwards és Foley (1998) rámutattak arra, hogy a legtöbb társadalmi tőkével kapcsolatos kutatás figyelmen kívül hagyja a társadalmi tőke jellemzőinek változataiban a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális összefüggések szerepét, úgyszintén a részvétel, tolerancia és bizalom szempontjait.

Weiss (1996) hangsúlyozza a társadalmi tőke egyedi arculatát, és a tőketípus szerepét az erőforrások átváltására szolgáló „társadalmi tőzsdében”. Az átváltást és felhasználást támogatják a kölcsönös elvárások és kötelezettségek, a kölcsönösen értéket teremtő kapcsolatok működése alapján. Az emberek különböző szinteken bonyolódnak bele a társadalmi kölcsönhatásokba (a részvétel, közös értékek és bizalom szintjei személyről személyre, csoportról csoportra változnak), hogy a speciális szükségeket kielégítsék. Ez a szükséglet szintjétől és az emberek elkötelezettségi szintjétől függően különböző mértékű hasznokat hozhat.

A társadalmi tőke tehát egy igen fontos tőketípus, mely rendelkezik közös elemekkel a többi tőketípusból, ám önálló arculattal is. A társadalmi tőke segítségével elérhetőek olyan dolgok, amelyek a többi tőketípus önálló felhasználásával nem. Illetve adott a lehetőség a konverzióra, azaz az egyes tőketípusok más tőketípusra történő átváltására. A különböző tőke típusok közötti együttműködés is hatékony lehet bizonyos társadalmi problémák kezelésében.

3. A TÁRSADALMI TŐKE MEGJELENÉSE ÉS FORMÁI

A társadalmi tőke magába foglalja a kapcsolatok, normák és értékek hálózatait a társadalmi szereplők (egyének és szervezetek) között, ami hozzájárul a kölcsönös haszon eléréséhez. A különböző típusú társadalmi hálózatokból származó társadal-

mi tőkét általában sikerül beazonosítani a különböző típusú hálózatok jellemzői, normái és tagjaira rótt kötelezettségei alapján. Az azonosítás alapjául szolgálhatnak továbbá azok a kapcsolatok, amelyek ezek közt a hálózatok közt fejlődnek, és a bizalom alapján, ami ezekből a hálózatokból és kapcsolatokból ered. A kötelezettségek és elvárások hatásos és társadalmilag támogatott normái, például azok, amelyek egy közös cél irányába való törekvésre bátorítanak, önmagukban is erőteljes szerkezetű társadalmi tőkét képviselnek (Coleman 1988). A különböző szociális szerkezetek különböző szociális tetteket követelnek, ezért lehetnek különböző formái a társadalmi tőkének (Coleman 1988). Bizalmat, normákat, elvárásokat és kötelezettségeket határoznak meg a társadalmi szerkezeteken belül az egyén vagy a csoportszükségletek faktora és a rendelkezésre álló erőforrások alapján, amelyek a szükségletek kielégítéséről gondoskodnak. Ezen érvek sorában a „konszenzus” kifejezés hangsúlyozza az ilyesfajta megállapodások fontosságát az elvárások között, amelyeket különböző emberek felé támasztanak.

A családi élet, a fizetett munka és a közösségi élet minden formája az ember életének a része. Azért, hogy sikeres egyensúlyi helyzetet teremtsünk az élet különböző részei között, fontos, hogy az időt és más erőforrásokat arányosan rendeljük mindegyik területhez. Ha az emberek döntéseik során egy területet előnyben részesítenek egy másikkal szemben, az az említett egyensúly elvesztéséhez vezethet. Az egyensúly felborulása gyenge közösségi tetteket és bevonódást implicál, vagy néhány esetben teljes elzárkózást a közösségi élettől. A társadalmi kapcsolatok és az emberek közti viszonyok, tapasztalatok is részesei a közéleti és a magánéleti területek fejlődésének (Cox 1998), valamint a társadalmi tőke valamilyen formája megteremtését segítő eredményeknek.

Nan Lin (2001) a társadalmi tőkéről két szinten, az egyének és a csoportok szintjén gondolkodik. Az egyéni szintű társadalmi tőkét az egyéni élethelyzetekhez és szocializációs közegekhez, illetve egyéni cselekvőkhöz köti. Felfogásában a társadalmi tőke egyéni befektetés a társadalmi életbe a várt hasznok reményében. A csoport szintű társadalmi tőke esetében azt vizsgálja, hogy egyes csoportok hogyan termelnek és tartanak fenn több vagy kevesebb társadalmi tőkét. E csoportok esetében a társadalmi tőke kollektív vagyon, és ez az erőforrás különböző módokon van hatással a csoport tagjainak életkilátásaira.

John Field (2003) összefoglaló munkájában a társadalmi tőke három típusát mutatja be: az áthidaló (bridging), a megkötő (bonding) és az összekapcsoló (linking) társadalmi tőkét. A három változat különböző társadalmi csoportokban létrejött társadalmi tőkét jelöl, ezért keletkezésük főleg a csoport szintjén értelmezhető, birtoklásuk azonban már az egyén szintjén is. A megkötő társadalmi tőke olyan kapcsolatokat jelöl, melyek hozzánk hasonló, hozzánk közeli emberekkel kötődnek, mint a közvetlen család, közeli barátok és szomszédok. Az áthidaló társadalmi tőke sokkal inkább távolabbi kapcsolatokon alapul, mint a kapcsolat a kollégákkal, és ide tartoznak a gyengébb baráti szálak, kötődések is. Az összekötő társadalmi tőke olyan emberek kapcsolataiból áll, akik nincsenek benne a közvetlen közös-

ségünkben, közvetlen hálózatunkban. Az ilyen kapcsolódásokon keresztül lehet a helyi közösség erőforrásainál szélesebb erőforrás bázishoz eljutni. A társadalmi tőke típusa természetesen befolyásolja annak hatását az egyénre és a társadalmi hálózatra egyaránt. Ezen különbségeket azonban nem minden, az elméletet alkalmazó kutató veszi figyelembe.

Eva Cox (1995) is ír a társadalmi tőke megjelenési formáiról. Szerinte fontos, hogy ne csak elérjünk egy bizonyos szintű társadalmi tőkét, hanem folyamatosan törekednünk kell annak folyamatos növelésére. Szerinte a következő elemek lényegesek a társadalmi tőke keletkezése szempontjából: 1. bizalom, önbizalom, interperszonális bizalom, bizalom a kormányban és az intézményekben; 2. reciprocitás; 3. tolerancia és különbözőség; 4. részvétel és együttműködés; 5. valahová tartozás; 6. vita és megkérdőjelezés; 7. saját és mások értékeinek erősítése, fokozása; 8. szociális adottságok, lehetőségek (Cox 1995). Ezekben a területeken jelenik meg a társadalmi tőke a társadalom életében, és határozza meg a különböző területek működésének sikerességét.

Más szerzők azt hangsúlyozzák, hogy a bizalom, a szociális adottságok, az együttműködés, a felismerés és a jóváhagyás a társadalmi tőke első számú komponensei, amik közvetlenül kapcsolódnak a részvételhez, az állampolgári elkötelezettséghez és a stabil demokráciához (Brehm és Rahn, 1997; Stolle és Rochon, 1998). Stone (2001) azt mondja, hogy a társadalmi hálózatok a társadalmi tőke strukturális elemét képezik. Ezekben a hálózatokban megtalálhatók a kölcsönöség és bizalom normái, amelyek mind a társadalmi tőke kulcsdimenziói. A szolidaritás fogalmát az azonnali viszonzás reménye nélküli reciprocitás tükrében szintén a társadalmi tőke elemének tekinthetjük (Utasi 2002b, 2008).

4. TÁRSADALMI TŐKE ÉS A KÖZ ÉS MAGÁNSZFÉRA

A magán- és közszférák természetesen hatnak egymásra, és sok feladat megoldásában, illetve közös érdekeik, érdekegyezések mentén együtt is működhetnek. Ahogy az emberek mindkét „színtérről” szereznek tapasztalatokat, miközben speciális dolgokat észlelnek és értékelnek ki, úgy használják majd ezen tapasztalataikat arra, hogy a különleges körülményeket értékeljék (Cox 1998.). Portela Maseda és Neira Gómez (2003) valamint Nan Lin (2001) is megkülönböztetik azt a társadalmi tőkét, amely az egyénekhez kötött, jobban kapcsolódik személyes célokhoz és hasznokhoz, illetve a közösségi társadalmi tőkét, ami szintén egyénekhez vagy egyének hálózatához kötött. A közösségi társadalmi tőke esetében azonban az egyének együttes munkája, kooperációjuk egy kollektív cél elérése érdekében zajlik.

A kettős megközelítést osztja Hartmut Esser (2008) is, aki szintén két típusát különbözteti meg a társadalmi tőkének: a viszonyokon alapuló, illetve a rendszer sajátosságaiból táplálkozó tőkét. A viszonyokon alapuló tőke az egyén kapcsola-

taiból, társadalmi kapcsolathálózatából ered. Az eltérő mérték oka ebben az esetben az egyén különböző hálózatokban elfoglalt pozíciója. A rendszer minőségétől függő tőke pedig a társadalom helyzete, a közbizalom szintje, illetve más fontos társadalmi adottságok által meghatározott. Ebben az esetben a makrokörnyezet normái és állapotai határozzák meg a tőke elérhetőségét és mértékét.

Putnam és szerzőtársai (1993), illetve Wallis és szerzőtársai (1998) különbséget tesznek „lokalizált társadalmi tőke” (vagyis a megkötő társadalmi tőke) – ami a családon vagy a szűk társaságon belüli informális szociális hálózaton alapszik, és erős bizalom jellemzi –, valamint az „általánosított társadalmi tőke” közt (más néven áthidaló társadalmi tőke). Az áthidaló társadalmi tőke segít létrehozni az egyének és a szervezetek közti kapcsolatot, de ezek nincsenek szükségszerűen közel egymáshoz térben is. Wallis, Crocker és Schechter (1998) rámutatnak arra, hogy a társadalmi tőke mindkét típusa kapcsolatban van a polgári elkötelezettség normájával, és kimondják, hogy:

„Az áthidaló tőke ereje a helyi társadalmi tőke áthidalásának erején nyugszik. Megfordítva, a helyi társadalmi tőke az informális társadalmi együttműködések minőségén és intenzitásán nyugszik.” (258–259. o.)

Putnam és Goss (2004) a társadalmi tőke meghatározásakor nagy hangsúlyt fektetnek a társadalmi kapcsolatok erejére. A szerzőpáros megközelítésében egyrészt létezik egy erős kapcsolatokon nyugvó társadalmi tőke – ahol a kapcsolatok nagyon intenzívek, és az emberek nagyon közel állnak egymáshoz. Másrészt létezik gyenge kapcsolatokon nyugvó társadalmi tőke – ahol a kapcsolatok intenzitása gyenge, és az emberek nem állnak közel egymáshoz. A szoros és a gyenge kapcsolat is nagyon fontos szereppel bír a társadalmi tőke alakulásában.

Stone és Hughes (2002) a fent leírtakhoz nagyon hasonlóan kategorizálja a társadalmi tőkét, a társadalmi hálózatok természetére alapozva. Azt állítják, hogy a társadalmi tőke alapjai és típusai a hálózatok jellemzőinek (illetve ezen jellemzők kombinációjának) függvényében változnak, ahogy a kapacitások mértéke is. Az olyan zárt és sűrű hálózatok, mint a család, barátok, szomszédok a „megkötő társadalmi tőkét” fejlesztik, vagyis azt a társadalmi tőkét, amely segít megismerni a speciális szükségleteket. A kiterjedt hálózatok, informális kötelek (néha idegenek közt is) gondoskodnak a források és lehetőségek áramlásáról, ami a társadalmi tőkének széles alapot biztosíthat, fokozva az „áthidaló társadalmi tőke” jelentőségét. Azok a kapcsolatok, amelyek egyrészt a formális szervezetek és a szakértők között, másrészt az egyének és a társadalom között létesülnek, a „megkötő társadalmi tőkére” reflektálnak. Végezetül: a heterogén hálózatok befolyásolhatják az idegenek közti bizalmi szintet azzal, hogy a különböző csoportok közti kapcsolatok létrejöttét bátorítják, illetve gátolják ezen kapcsolatok kialakítását.

Putnam és Goss (2004) amellet érvelnek, hogy míg a társadalmi tőkének pozitív hatása van azokra, akik a hálókhoz tartoznak, addig negatívan hat a hálón kívüliekre. Stone és Hughes (2002) szintén azt mondják, hogy a hálózatok, a bi-

zalmi normák és a kölcsönösség a társadalmi tőke lényeges elemein alapszanak. Ezt szem előtt tartva a bizalom három különböző fajtáját és a társadalmi kapcsolatok hálójának három kategóriáját különböztetik meg, különböző hálózatokhoz igazodva.

- informális típus/informális kapcsolatok
- általánosított típus/általánosított kapcsolatok
- intézményes típus/intézményes kapcsolat.

Az első kategória megfelel a megalapozott kapcsolatoknak és a közeli barátok közti szociális kötődésnek. A második kategória leírja azokat a kötődéseket, amelyek ismerősök vagy a társaságon belüli idegenek között vannak, ahol a megosztott értékeknek és a részesedésnek fontos szerepe lehet a bizalom és a kölcsönösség fejlődésében. A harmadik kategória a közösség tagjai és intézményei közötti kapcsolatot írja le.

Elmondható, hogy a társadalmi tőkének van vertikális és horizontális típusa is. A vertikális az individuumok autoritáshoz és dependenciához való viszonyához kapcsolódik, ami hierarchia, egyenlőtlenség és hatalom formálisan strukturált kapcsolatainak alapszik, ahogy az megnyilvánul a bíróknál, rendőröknél, tanároknál stb. A társadalmi tőke e fajtáját közösségen kívülinek (non-communitarian) is hívják, és nem feltétlenül foglalja magában a szociális részvételt, kölcsönösséget és reciprocitást. Putnam és szerzőtársai (1993. 170. o.) szavaival: „A [vertikális hálózat] nem tartható fenn bizalommal és együttműködéssel.” Természetesen az élet több területén szükség van vertikális hálózatokra, például a munkahelyeken, ahol főnök nélkül aligha lennének tarthatóak a munkáltató által kitűzött célok.

A horizontális típus az egyenlő jogokkal és lehetőségekkel rendelkező állampolgárok által alkotott hálózatokban létezik, ez a közösségi társadalmi tőke. A bizalom, a szolidaritás és a reciprocitás társadalmi aktusai egyaránt horizontális hálózatot igényelnek a működésükhöz, mint ahogy a társadalmi tőke ebben a dolgozatban tárgyalt többi eleme is. Horizontális hálózatként fogható fel például az egy munkahelyen hasonló beosztásban dolgozó kollégák köre, akik együtt dolgoznak, szolidárisak egymással, a bizalom magasabb szintje hozzájárul a hatékonyabb együttműködéshez, így ezáltal használják ki a társadalmi tőke nyújtotta lehetőségeket. Horizontális hálózat továbbá maga a demokratikus társadalom is, hiszen minden polgárnak egyenlő politikai jogai vannak, melyekkel maga rendelkezik.

Úgy vélem, hogy a társadalmi életben a horizontális és vertikális társadalmi tőke egyaránt fontos építőkövek. Amennyiben a különböző politikai egységek társadalmi tőke szintjét kívánjuk megvizsgálni a demokratikus társadalmakban, kizárólag a horizontális elméleti megfontolást használhatjuk. Ez persze nem zárja ki, hogy egyes társadalmi csoportok vizsgálatakor hasznos lehet támaszkodni a vertikális társadalmi tőke elméletre, ebben a munkában azonban a horizontális megközelítés kap jelentős hangsúlyt.

5. A BIZALOM

Francis Fukuyama (2007) úgy definiálja a bizalmat, mint elvárást, ami szabályszerű közösségben alakul ki, őszinte és együttműködő viselkedést, ami a tagok közös értékein alapszik. Megjegyzi, hogy a társasági élet nem lenne lehetséges olyan közösségi értékek nélkül, mint a bizalom. Freitag (2003) azt mondja, hogy a társadalmi bizalmat a normák és értékek olyan csoportjaként kell tekintenünk, amelyben megvan a mások felé nyitás attitűdje, valamint a bizalomra való hajlandóság, s ezek a társadalmi tőke alapvető komponensei. A bizalom stimulálja a kölcsönösség környezetét és a kollektív cselekvést, ami arra bátorítja az embereket, hogy társadalmi kapcsolatokat teremtsenek, amik szintén kulcsfontosságúak a társadalmi tőke szempontjából. Keating (2001) rámutat arra, hogy a bizalom segít az embereknek úrrá lenni a nem-szimultán kölcsönösség problémáján. Cox (1995 és 1998) szintén kulcsfontosságú pontnak tartja a bizalom megerősítését és megerősítését a társadalmi tőke fejlődésének szempontjából. Cox a bizalom terminusát azoknak a kötelezettségeknek a kollektív elvárására érti, ami az embereket köti össze, és személyes tapasztalatokon alapulnak, illetve amelyre a személyes tapasztalatok nagy befolyással bírnak. A bizalom felhalmozása jó dolog, szem előtt tartva, hogy a bizalom másokkal való kapcsolatunktól függ (egyénekkal, intézményekkel vagy a kormánnyal való kapcsolatunktól). Az épp megerősített bizalom segít megalapozni az új kapcsolatokat, amelyek megerősítik, vagy lerombolják azt. Másképp a pozitív szociális kapcsolatok hiánya a szociális bizalom hiányában tükröződik, ami egyéni cselekvésre sarkallhatja az embereket, vagy arra, hogy elkerüljék a kollektív cselekvésekben való részvételt (Latham 1998).

Hollis (1998) úgy véli, hogy a szociális lények ezt a bizalmat a mindennapi életükben gyakorolják – az otthoni privát szféráikban, a barátaikkal, a családjukkal vagy idegenekkel, vagy a civil közösségben, a nyilvánosabb életterükben. Hollis megállapít három megközelítést, amelyek segíthetnek jobban átlátni a bizalom kérdéskörét. Ezek a megközelítések: 1. a társadalmi kapcsolatokat összetartó „erő” vizsgálata, 2. azon elemek meghatározása, amelyek a társadalmi kapcsolatokat erősítik, vagy gyengítik, végül 3. a közéleti szabályokat a társadalmi intézmények elvárásaihoz igazító képesség vizsgálata.

A bizalom a konszenzusból és a közös egyetértésből származik, ami megkönnyíti annak megértését, hogy valaki feladja a személyes döntéseit a kollektív tett és a közös haszon előtérbe helyezése miatt. Ebben az állapotban bonyolult, ha nem lehetetlen, hogy megállapítsuk, hogy melyik okozza melyiket. Fukuyama (2007) rámutat arra, hogy a kulturális tőke létezése kulcsfontosságú a bizalom fejlődése szempontjából. Azok a társaságok, amelyeknek nagy a kulturális tőkéje, a szolidaritás megtapasztalásával magas szintű bizalmat biztosítanak a maguk számára, ami az erkölcsös magatartás mintáján alapszik, illetve a csoporttagok által követett kölcsönös kötelezettségekben. Ugyanakkor a kulturális tőke szempontjából gyenge közösségek alacsony szociális kohéziótól szenvednek. Weiss (1996) szintén hang-

súlyozza a megosztott kultúra szerepét (közös nyelv, hitrendszer, társadalmi viselkedés, társadalmi gazdasági osztály). Nagyon fontos, hogy figyeljünk az erkölcsi tradíciókra ható dolgokra (mint a kultúra) és azokra az intézményekre, amelyek „egyéni motivációs irányultságuk” felett állnak.

Brehm és Rahn (1997), Cox (1998), valamint Putnam és munkatársai (1993) támogatják az elképzelést a kölcsönösségi kapcsolatról, ami az állampolgári elkötelezettség és az interperszonális bizalom között van. Stone (2001) szintén egyetért abban, hogy a bizalom, ami alatt a társadalmi tőke dimenzióját érti, a társadalmi hálózatokban rejlik, és szorosan összefügg a reciprocitás normáival. Tehát Stone (2001) azt mondja, hogy a hálózatok megváltoztatják típusaikat, és a bizalom, reciprocitás normái szintén kedvünkre variálhatók.

Cox (1995) állítja, hogy minél többet dolgozunk együtt másokkal egy együttműködésre bátorító környezetben, annál inkább növekedni fog a bizalom szintje, és az esetenkénti bizalmi deficitek kevésbé lesznek károsak. Az ilyen, együttműködésre bátorító környezetben történő munkavégzés esetén azt mondhatjuk, hogy a társadalmi tőkét fokozottabban használjuk.

Putnam (2000) is megállapítja, hogy a képzettségi szint és a társadalmi tőke között szignifikáns kapcsolat áll fent. Az ő érvelése szerint azok az egyének, akik magasabb szintű oktatásban részesültek, magasabb szintű bizalmat, toleranciát és magasabb szintű részvételt mutatnak az önkéntes és a formális együttműködésekben. Weiss (1996) is arra a következtetésre jut disszertációjában, hogy a kapcsolatok szerepe az emberi tőke fejlődésében (például az oktatáson keresztül) és a társadalmi tőke fejlődése esetében összekapcsoltságot mutat. Egyrészt az emberi tőke igényli a bátorítást és azt, hogy a forrásokhoz csak közösségen belül lehessen hozzáférni annak érdekében, hogy a gyarapodás sikeres legyen. Másrészt a társadalmi tőke az emberi tőkében bíz, mert a közösségeknek iskolázott individuumokra van szükségük, hogy támogassák és tanítsák másoknak azokat az értékeket (mint a bizalom), normákat, amik lényegesek a társadalmi tőke megteremtése és fejlődése szempontjából. Ebben az összefüggésben a munkanélküliség és az anyagi források hiánya bizalmatlanságot szül. A médiában és a közintézményekben szerzett tapasztalat szintén hatással van az egyéni bizalom szintjére, különösképp abban az esetben, ha egy demokratikus rendszer szociálpolitikai intézményei a civil társadalom és a közösségi élet önkormányzatának bázisai (Brehm – Rahn 1997).

Freitag (2003) úgy gondolja, hogy a társadalmi-gazdasági státusz (ami a bevétel és az oktatáson alapszik) erősen összefügg a szociális bizalom szintjével, ezért a társadalmi tőkével is.

A bizalom komponensei alapján is kategorizálható. Cox (1998) megkülönböztet „szociális” bizalmat (közelebb áll az egyénhez és az idegenekkel való kapcsolatához) és „állampolgári” bizalmat (ami jobban függ a normáktól és a formális intézményektől). Cox (1998) a bizalom mindkét típusáról úgy gondolkodik, amint az a társadalmi kapcsolatok, az emberek elégedettsége és a társadalmi rendszer minőségét vizsgáló felmérések általános kiindulópontja.: Szerinte a bizalom az

emberek elvárásainak összege, és egyben az a jellemző, amelyben az emberek társadalmi kapcsolataik tapasztalatait összegzik. Szerinte a magasabb fokú bizalom elvezet az elkötelezettséghez és odaadáshoz, ezáltal a társadalmi kapcsolatok kialakulásához.

Brehm és Rahn (1997), Stolle és Rochon (1998), valamint Utasi Ágnes (2002b) használják az „általánosított interperszonális bizalom” kifejezést, hogy leírják az ismerős kapcsolatokon túli bizalmat, ami megteremti a bizalmi körön kívüli emberekkel való együttműködés lehetőségét. Az általánosított interperszonális bizalom nagyban függ a társadalmi szabályok felé való elkötelezettségtől és az ezek követéséből fakadó tapasztalatoktól, és nagy befolyása lehet a közös cselekvés kialakítására. Portes és Sensenbrenner (1993) az „érvényesíthető bizalom” terminusát használják, ami az egyéni célok helyett a kollektív célok felé mutató egyéni motivációra vonatkozik.

Az általánosított interperszonális bizalom mérésével kapcsolatban megszokott módszer kérdőíves felmérésekben rákérdezni arra, hogy az emberek mennyire megbízhatóak, segítőkészek illetve érdeklődők a válaszadók véleménye szerint. (Brehm–Rahn 1997). A bizalom növekedésével, illetve a közösségi ügyekhez és célokhoz való elkötelezettséggel kapcsolatban sok kutatásban felmerülnek azok a kérdések, hogy milyen gyakran találkoznak és keverednek az emberek és milyen célból. (Cox 1999) A részvétel kapcsolatban van a bizalommal: minél inkább részesei az állampolgárok a közösségüknek, annál inkább megtanulnak bízni a másokban, és minél inkább bíznak az állampolgárok egymásban, annál inkább lesznek résztvevők” (Brehm–Rahn 1997, 1001–1002. o.). A mai társadalomtudomány bizalommal kapcsolatos elméleteinek nagy része úgy tartja, hogy a bizalom fejlődhet azáltal, hogy lehetőségeket teremtünk a másokkal való pozitív kapcsolat megtapasztalására (ismerősökkel vagy idegenekkel). Éppen ezért lehet az interperszonális és az intézményi bizalom mérése hasznos eszköz ahhoz, hogy feltárjuk az emberek meglátásait és attitűdjeit, például az életszínvonalról, illetve több más, külső társadalmi jelenségről (így a társadalmi tőkéről is, melynek csupán egy dimenziója a bizalom).

A bizalom és a társadalmi tőke szintjére befolyással van a politikai környezet. A politikai rendszerbe, valamint az intézményekbe (és az általuk képviseltekbe) vetett bizalom szintje kapcsolatban van azzal az elgondolással, hogy a kormányzati rendszer problémamegoldó. Putnam és szerzőtársai (1993) rámutatnak arra, hogy a demokratikus társadalom állampolgárai hisznek abban, hogy joguk van megkérni az őket képviselő kormányt, hogy segítse egyéni és közös céljaik elérését. Az emberek elvárják a kormányoktól, hogy fogékonyak legyenek igényeikre, de legfőbbképp, hogy valami hatékonyat tegyenek értük. Putman azt állítja, hogy a társadalmi tőke elősegíti a hatékony közpolitika megvalósítását, mely részben a magas társadalmi tőke szint következménye is.

Eva Cox (1995) gondolatai alapján álltjuk, hogy a kormányba vetett bizalom, a közéleti részvétel és a közszolgálat kapcsolatban állnak a kollektív jóléttel és a ál-

talánosított társadalmi illetve intézményi bizalommal. A bűnözés, drogfüggőség és munkanélküliség éppúgy hatással lehet az interperszonális bizalmi szintre, ahogy a kormányba vagy más szociális intézményekbe vetett bizalomra is.

Az emberek nagyon érzékenyek az egyenlő demokratikus jogok területén megjelenő egyenlőtlenségekre. A kormánnyal, intézményekkel és/vagy politikai szereplőkkel szemben felmerülő bizalmatlanság és az egyenlőtlenség együtt hatnak a közösségi bizalom és jólét szintjeire, és szintén rombolhatják a társadalmi tőkét (Cox 1995, 1998). Az államnak nincs közvetlen kapcsolata állampolgáraival és azok problémáival. Ez az elválasztás hatással lehet a bürokráciába vetett bizalom szintjére, illetve arra a vélekedésre, hogy a bürokratikus rendszer sikeresen meg tud-e oldani feladatokat illetve képes-e fellazítani társadalmi konfliktusokat. A kormánnyal és a közintézményekkel kapcsolatos bizalomhiány közvetlen kapcsolatban az emberek közéleti aktivitásának és elkötelezettségének szintjével, illetve avval a hittel, hogy a szóban forgó közintézmények képesek lehetnek-e arra, hogy megoldják a problémáikat (Cox 1998).

Az intézményekbe és a politikai vezetőkbe vetett bizalom mérése (együttes vizsgálata azoknak az eseményeknek, amelyek hatottak az emberek kormányokkal, intézményekkel és közhivatalokkal szembeni bizalmára) nagyon érdekes a társadalmi tőke szempontjából. Stone (2000) ezzel szemben azt mondja, hogy bár az intézményes bizalom indikátorai hasznos információkat nyújtanak az állampolgárok közintézményekbe vetett bizalmával kapcsolatban, ám ezek az információk nem lesznek kizárólagos magyarázó értékűek, és nem feltétlenül segítenek megérteni a társadalmi tőke fogalmát, hacsak nem találunk empirikusan igazolható kapcsolatot az állampolgári vagy intézményes bizalom és az általánosított bizalom között.

Az intézményekbe és politikusokba vetett bizalom véleményem szerint leképezi a polgárok által magába a társadalomba vetett bizalom szintjét. Ha a társadalmi élet jól működik, és az általános bizalom szintje magas, az emberek bízni fognak a társadalmi intézményekben is. Ugyanez az állítás kijelenthető fordítva is: a magas mértékű általánosított bizalom magasabb mértékű bizalmat fog hozni az intézmények és politikusok számára egyaránt. A bizalom megléte kiemelt fontosságú a társadalmi élet minősége és a társadalmi integráció megteremtődése szempontjából (vö. Utasi 2008).

Osztom Stone elképzelését azzal kapcsolatban, hogy az intézményekbe vetett bizalom és az általánosított bizalom esetében meg kell vizsgálni, alkalmasak-e együttesen vagy külön-külön a társadalmi tőke szintjének jelzésére. Cox gondolataival is egyetértek, miszerint a bizalom típusai kapcsolatban vannak a kollektív jólét mértékével és ezáltal a társadalmi tőkével. Véleményem szerint az állampolgárok a társadalmi tőke környezetükben tapasztalható szintjéből, konkrétan például a társadalmi élet minőségéből indulnak ki akkor, amikor eldöntik, hogy megadják-e a bizalmat illetve megkérik-e a bizalmat a többi embertől illetve a társadalmi intézményektől. Az általánosított bizalom esetében ezt mindenképpen feltételezem, az intézményes bizalom esetében azonban csupán empirikus próbák elvégzése után

tartom igazolhatónak. Szerintem a bizalom különböző típusai különböző társadalmi közegekben létezhetnek. A dolgozatban a magyar társadalom, illetve a magyar régiók helyi társadalmi esetében fogom megvizsgálni az általánosított és az intézményes bizalom jelenlétét, mértékét, esetleges invarianciáját, illetve fel fogom mérni a két bizalomtípus vizsgálata által a társadalmi tőke feltételezhető szintjét.

6. RECIPROCITÁS

A reciprocitás társadalmi jelenségét elméleti rendszerébe először Polányi Károly építette be (1944/2004). A modern, önszabályozó piac születésével függ össze a reciprocitás kialakulása, és része annak a folyamatnak, amikor a piac irányításában a gazdaság szerepe felértékelődik, és a társadalom szabályozó szerepe lecsökken. Polányi szerint a 19. század előtt a társadalom volt a domináns szereplő a piac irányításában, ám ezt a szerepet később átvette tőle a gazdaság.

Stone (2001) írásában a társadalmi tőke kiemelt fontosságú elemeként mutatja be és az alábbi módon jellemzi a reciprocitást: „...egy olyan átváltási folyamat a társadalmi kapcsolatokon belül, ahol a »árucikkek és szolgáltatások« (azaz tágan értelmezve bármilyen átváltási folyamat) az egyik szereplő által visszafizettetnek egy másik szereplőnek, méghozzá annak a szereplőnek, amelyik az eredeti – »árucikkeket és szolgáltatásokat« elfogadta. A kölcsönösségi kapcsolatokat normák irányítják, így azokat az érdekelt feleket is, akik megértik, hogy egyféle társadalmi szerződést részesei lettek.” (36. o.)

Stone és Hughes (2002) három részre osztja a reciprocitás társadalmi intézményét: az informális, általánosított és intézményi reciprocításra. Az informális reciprocitás a családi és baráti kapcsolatok reciprocitása, amely erős kapcsolatokon alapul. Fontos jellemzője az egyén barátainak száma, a család nagysága és a fenntartott kapcsolatok intenzitása. Az általánosított reciprocitás kiterjed a szélesebb társadalomra, azaz minden emberre, akivel az egyén kapcsolatba kerül, és az általánosított bizalommal rokonítható. Az intézményi reciprocitást az intézményekbe vetett bizalom jelenségével köthető össze, és főleg a társadalom nyilvános alrendszereiben tekinthető működőképesnek.

Az egyéni kapcsolatok alapján a hálózatok típusai hatnak a kölcsönösség normáinak attribútumaira (Stone 2001). Putnam és szerzőtársai (1993) rámutatnak, hogy az általánosított kölcsönösség normái hatnak a közösség tagjaira, és a szociális hálózatoknak szerepük van a szociális bizalom megteremtésében, ezért fontos komponensei a társadalmi tőkének. Megállapítják, hogy az emberek szívesebben köteleződnének el a kollektív tettek mellett, ha biztosítanák őket arról, hogy a közreműködésüknek valamiképp meglesz a jutalma. Selznick (1998) rámutat, hogy az egymásrautaltság és a kölcsönösség a közösség létezésének alapelemei, és mindkettő segít fejleszteni a közös célok, haszon és bizalom érdekében való önkéntes együttműködést. Bellah (1998) amellet érvel, hogy a demokratikus társadalmi

körülmények között zajló élet szempontból a reciprocitás, a lojalitás és a közös haszon érdekében való együttműködés normáival rendelkező kapcsolatok az egyéni és a szociális jólét alapelemeinek tekinthetők.

A közös elvárások és célok azonosítása lényeges a kooperációt és a reciprocitást előidéző érzések kialakításában. A közös elvárások és célok sikeres azonosítása kihat a személyes szintre és a kollektív szintre egyaránt, illetve az ellenőrzés szintjére (a személyes vagy kollektív körülmények felett). Hat továbbá az ezekért a célokért való kollektív társadalmi cselekvési folyamatba vetett bizalomra (Cox 1998).

A reciprocitás mérése a hálózaton belüli kölcsönös csere indikátorait foglalhatja magában, amik nagyban változhatnak a hálózat típusától függően, amiben fejlődtek. Egy másik – a kölcsönösség normáinak leírására irányuló – megközelítés szerint le kell mérnünk a nem-kölcsönös magatartást és pl. az adócsalás vagy a szállítási díj fizetésének elkerülése ellen hozott büntető szankciókat (Stone 2001). Ezek az indikátorok hasznos információkat adhatnak, ha a bizalmi indikátorokkal együtt elemezzük őket a hálózatokban.

6.1 SZOLIDARITÁS – RECIPROCITÁS AZONNALI VISZONZÁS NÉLKÜL

A szolidaritás fogalma magába foglalja az Emile Durkheim (1893/1986) által mechanikus (tradicionális társadalmakra jellemző), illetve organikus (modern társadalomra jellemző) szolidaritásnak nevezett koncepciókat. Utasi Ágnes a társadalmi integráció jelenségét vizsgálja a szolidaritás-elméletek segítségével. A modernitás keretei között a társadalmi integráltságot tekinti ideális állapotnak. A szolidaritást kiemelkedően fontosnak gondolja a társadalmi integráció megteremtődése szempontjából. Olvasatában a társadalmi integráció két módon képződhet. Létrejöhet például értékek hasonlósága alapján, mely esetben a szükséges társadalmi kohéziót az érték hasonlóság teremti meg. Másik lehetséges képződési helye a hatalmi – gazdasági – munkamegosztási viszonyokból származó érdek – ebben az esetben a kohéziót az érdekegyezés szolgáltatja. Álláspontja szerint a társadalmi integráció a gyakorlatban a szolidaritás-akciókon keresztül működik. Kéttípusú motivációt feltételez a szolidaritás mögött, melyek közül az egyik érték, a másik érdek alapú, azonban a konkrét cselekedetek mögötti motivációk általában a kettő keveredéséből tevődnek össze. A modern társadalmakban is fontosnak gondolja a családi kapcsolatok szerepét a társadalmi integráció megteremtésében (Utasi 2002a, 2002b).

Véleményem szerint a szolidaritás elmélet hasonló szerepet tölt be, más fókuszpontokkal, mint a társadalmi tőke elmélet a társadalmi integráció, illetve a társadalmi hálózatok működésének magyarázata szempontjából. A szolidaritás elemeinek tételezett bizalom, társadalmi kapcsolathálózati kötések egyaránt megjelennek a társadalmi tőke elemei között. A szolidaritást ebben a dolgozatban én az azonnali

viszonzás reménye nélküli reciprocitás kategóriájába sorolom be, követve ezzel Eva Cox (1995) elgondolását a társadalmi tőke elemeivel kapcsolatban.

7. TOLERANCIA

A tolerancia egy olyan attitűd, ami több ponton kapcsolódik az általánosított bizalomhoz, a kooperatív magatartáshoz, a reciprocitáshoz és a társadalmi tőkéhez (Cox 1995, 1998; Stolle–Rochon 1998).

A nagyobb mértékű társadalmi tőkével rendelkező társadalmak nyitottak a diverzitásra és a különbségekre. A növekvő bizalmi szint megengedi az egyéneknek és a csoportoknak, hogy fejlesszék a toleranciájukat, mert szükség van a különbségek és az eltérő vélemények elfogadására (Cox 1995, 1998), valamint arra, hogy befogadjunk ismeretlen embereket egy már létező interakciós hálózatba (Stolle–Rochon 1998). Az emberek különböző nézőpontokkal rendelkezhetnek a közügyekről. A véleménykülönbségeket az erős társadalmi tőkével rendelkező társadalmak elfogadják, és az ellenkező véleményen lévő vagy máshogy gondolkodó emberekkel szemben toleranciát mutatnak (Putnam et al. 1993).

Ennek ellentétéként azt mondhatjuk, hogy az emberek félhetnek a többi állampolgár törvényhez vagy közösségi szabályokhoz viszonyuló attitűdjétől és attól, hogy azok magatartása hathat rájuk. Ez a félelemérzet kárt okozhat a közösségi bizalom szintjén, ami tükröződhet a társadalmi részvétel alacsonyabb szintjében is (Cox 1995, 1998). A tolerancia erősítésével ez a negatív hatás leküzdhető.

8. TÁRSADALMI HÁLÓZATOK

A társadalmi hálózatok a társadalmi tőke keletkezési és egyúttal felhasználási helyei. A társadalmi hálózatok, amelyeknek az egyén tagja adják a társadalmi tőkéjét, illetve a társadalmi hálózatok maguk is birtokolhatják a tőketípust. A társadalmi hálózatok nélkül nem képződne társadalmi tőke. Stone (2001) szerint a társadalmi kapcsolat hálózatok a társadalmi tőke alapvető szerkezeti elemei, és a bizalom és a kölcsönösség normái jellemzik őket. A szociális hálózatok számos típusa létezik, s ezek méret, kapacitás, helyzet, struktúra és a magukban foglalt kapcsolatok természetét szerint változhatnak. A hálózatok jellemzői hatnak az általuk megtermelt társadalmi tőke szintjére és típusaira (Stone–Hughes 2002.).

Stone (2001), valamint Stone és Hughes (2002) a társadalmi hálózatok használatát javasolják a társadalmi tőke mérésére, ahol az adott szociális hálózat normáit és jellemzőit is figyelembe kell venni. Ebben a megközelítésben a társadalmi hálózatok lehetnek informálisak (azok a hálózatok, amelyek családi, baráti és szomszédai kapcsolatokon alapulnak) és formálisak (azok a hálózatok, amelyek nem-csoport és csoportalapú kapcsolatokon, illetve önkéntes társaságokon és in-

tézményeken alapulnak). A társadalmi kapcsolathálózati megközelítést alkalmazza Csizmadia Zoltán (2008) is társadalmi tőkéről szóló átfogó tanulmányában a tőke-típus alaposabb bemutatásához. A következő alpontokban a társadalmi hálózatok néhány típusát fogom bemutatni.

8.1 CSALÁD ÉS BARÁTOK

Az első hálózat típus a családi és baráti kapcsolatok hálózata. Coleman (1988) azt mondja, hogy az egyének azért teremtenek társadalmi tőkét, mert azt hiszik, hogy a társadalmi csoportok és hálózatok létrehozásával megkönnyítik a kollektív cselekvést, és ezáltal maximalizálják egyéni potenciáljukat és lehetőségeiket. Ebben a kontextusban Coleman feltárja a társadalmi tőke szerepét, mint forrást a gyerekek családon és közösségen belüli oktatásához és képzéséhez. Vitatja, hogy a családon belül kifejlődött kapcsolatok alakítanak a család társadalmi tőkéjét. A háztartásban a szülők fizikai jelenléte, a gyermek, szülőktől kapott figyelmének mennyisége és minősége, valamint a gyermek és a szülők közti kapcsolat erőssége fogja meghatározni a társadalmi tőke természetét családi szinten.

Stone és Hughes (2002) írja, hogy a társadalmi tőke egyik fontos megjelenési helye a családon belül van. Stone (2001) leírja, hogy a gyerekek közti kapcsolat és a kapcsolatok különböző rendszere csak pótlólagos mérőeszközei lehetnek a családon belüli társadalmi tőkének akkor, amikor a szülők távol vannak a háztartástól. Azaz a család társadalmi tőkéje csak a szülők személyes társadalmi tőkéjével együtt értelmezhető, arra épül.

Weiss (1996) állítja, hogy a családon belül létezhetnek különböző összekapcsoltságok, amelyek a személyek közötti társadalmi távolságot és az elérési utak számát határozzák meg. Ezek az összekapcsoltságok a szerkezettől (egyedül álló szülő vs. mindkét szülő), az erőtől (szoros vs. gyenge kapcsolat) és a családtagok polgári elkötelezettségétől függhetnek. Weiss nézőpontjából a családi kapcsolatok tradicionálisan segítik a bizalom magasabb szintű fejlődését és a társadalmi tőke szélesebb körben való elterjedését.

Azok a kapcsolatok, amelyek a családon belül jöttek létre és fejlődtek ki, meghatározó szerepet játszanak a mások iránti bizalom, a reciprocitás és az átváltás normáinak kialakulásában és ezért a társadalmi tőke növelésében is (vö. Utasi 2002b, 2008).

A családon belül alakulnak ki az első ún. „erős kötések” (Granovetter 1973), amelyek az egyén közvetlen kapcsolataival kötődnek, így a családtagokkal és barátokkal. Az ilyen erős kötésekben alapuló kapcsolatok fenntartása sok energiát emészt fel. Az ilyen típusú kapcsolatok fontosak és hasznosak, ám fenntartásuk költséges, míg a felszínebb kapcsolatok gyenge kötései nem igényelnek nagy energia-befektetést a fenntartásukhoz, és szintén hasznosak lehetnek tulajdonosaik számára. Ezzel azonban nem szeretnék érvelni a család, mint kapcsolati szintér és

társadalmi intézmény ellen. Csupán fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy a társadalmi tőke szintje akkor tekinthető jobbnak, ha egyaránt alapul erős és gyenge kapcsolatokat implikáló kapcsolathálózati tagságokon.

8.2 ÖNKÉNTES SZERVEZETEK

Az önkéntes szervezetek társadalomtudományi elméletének egyik megalapozója Max Weber (1910/1987). Az önkéntes szervezet Weber elgondolása szerint olyan szervezet, amely az önkéntes módon csatlakozott tagjai felett fennhatósággal rendelkezik, és általában egy szűk csoport irányítja. Minden esetben rendelkezik racionálisan meghatározott szabályokkal, racionális módon épül fel. Működésének célja lehet a kollektív cselekvés elősegítése, egyaránt működhet célracionális és értékrationális módokon. Ezekben az alapokon tehát fontos színtere a társadalmi tőke képződésnek.

Az önkéntes szervezetekben való részvétel igen komoly szerepet játszik a társadalmi kapcsolatok alakulásában. Putnam (2000) elméletének formálódásában az önkéntes szervezetek tagságában történő amerikai visszaesés komoly szerepet játszott. A közösségi élet visszaesésének illusztrálására az önkéntes szervezeti szféra statisztikáit is felhasználta a szerző.

Egy másik észak-amerikai szerző, Robert Bellah (1998) szerint az önkéntes szervezeti részvétel nem jog, hanem kötelesség a társadalom pozitív irányba történő fejlesztése érdekében. Az önkéntesség véleménye szerint része az amerikai életformának, és hozzájárul a társadalom egészségességéhez. Szerinte az önkéntes szervezeti részvételben komoly meghatározó a szocializáció, és kiemelkedő a vallás szerepe.

Eastis (1998) azt mondja, hogy az önkéntes szervezetek változatosak, ezért különböző jellemvonásokkal (ügymint a tagok háttere, célok, képességek stb.) és különböző struktúrákkal bírnak, melyek mindegyike kihat szociális interakciójukra és a társadalmi tőketermelésükre.

Magyarországon az önkéntes szervezetekről elmondható, hogy a magánszemélyek által alapított egyesületek és alapítványok jelentős szerepet játszanak a társadalom életében. A rendszerváltás után a szervezetek számának növekedése nagymértékű volt, napjainkra azonban beállt évi 3–4 százalékos szintre. Az önkéntesség fogalma a magyar civil társadalom esetében is a társadalmi tőke elmélettel hozható kapcsolatba (Bartal 2005). Tanulásként vonható le, hogy bármilyen önkéntes társuláshoz való tartozás alapeleme a társadalmi tőke fejlődésének.

9. KÖZÖSSÉG ÉS TÁRSADALMI TŐKE

Onyx és Bullen (2000) rámutatnak arra, hogy a társadalmi tőke létrejöttéhez és növekedéséhez a közösség tagjainak részvételét igényli. Hangsúlyozzák, hogy a közösségi elméletek hatással vannak a társadalmi tőke fogalmi fejlődésére:

„A bizalom, a hálózatok, a normák és a reciprocitás együttes hatása erős közös-séget teremt, ami együttesen, közvagyonként birtokolja a forrásokat. ... A közva-gyon a közösségbe ruházott forrásként értelmezendő, amit senki nem birtokol, de mindenki használ.” (Onyx–Bullen 2000. 25. o.)

Weiss (1996) hangsúlyozza a közösség – ez alatt a családi, szomszédi, baráti kapcsolatot érti –, valamint közös értékeinek hatását a tagjai közötti szociális kölcsönhatásra és ezért a társadalmi tőke megteremtésére. Úgy véli, hogy a társadalmi tőke szintjei nagymértékben változnak közösségről közösségre, az „összekapcsolt-ság” vagy a tagok szociális interakcióinak mennyisége és minősége alapján.

Bellah (1998) támogatja a társadalmak olyan értelmezését, ami nem egyedül az individuumok, de a közösségek alapján írja le a társadalmat, követve a „demok-ratikus közösségiség” elméletét. Ez az elmélet azt mondja ki, hogy az egyének a közösségtől függenek, aminek az ereje a közös értékekből és célokból ered, va-lamint a közjó kutatásának kihívásából. Elmélete ugyanakkor markánsan épít az amerikai individualizmusra, amelyik az Egyesült Államok társadalmi tőkéjének egyik meghatározó eleme.

10. A TÁRSADALMI TŐKE MÉRÉSE

A társadalmi tőke többdimenziós fogalom, amit széles körben használnak társa-dalmi, gazdasági és antropológiai kutatások alkalmával, csakúgy, mint a közérdek formálásakor és végrehajtásakor. A fogalom definiálásakor különböző diszciplínák kerülhetnek elő, és ezért különböző komponensek alkotják a mértékek és szintek vizsgálatának sorát. Stone (2001) mellett érvel, hogy a társadalmi tőke lényegé-ben olyan fogalom, ami, bár széles körben használt, részben többértelmű és za-varó, mert nem tisztázott, hogy mi is az és hogyan is mérjük. Portela Maseda és Neira Gómez (2003) szintén azt mondják, hogy a társadalmi tőke többdimenziós fogalma megnehezíti, hogy egyetemes és állandó indikátort állapítsunk meg.

Stone (2001) három kritériumot javasol a társadalmi tőke indikátorainak kije-löléséhez:

„...először is fel kell ismernünk, hogy a társadalmi tőke többdimenziós fogalom, ami a társadalmi hálózatokkal, a bizalom normáival és a reciprocitás normáival jel-lemezhető; másodszor meg kell értenünk, hogy a társadalmi tőke valójában a tettek forrása; és harmadszor tapasztalatok alapján különbséget kell tenni a társadalmi tőke és az eredményei között.” (55. o.)

Grootaert (1998) szintén javasol néhány kritériumot a társadalmi tőke indikáto-rainak kijelöléséhez és alkalmazásához. Először is ezeknek ugyanabból a fogalmi és operációs szerkezetből kell származniuk. Másodszor a társadalmi tőke indikátorait világosan kell definiálni. Harmadrészt az indikátoroknak mérhetőnek kell lenniük

az olyan társadalmi jelenségekben, mint a háztartási, közösségi és nemzeti szintek. Végül objektívnek kell lenniük. Grootaert (1998) rámutat arra, hogy alapvetően két ösvényt lehet követni a társadalmi tőke indikátorainak és eredményeinek kiválasztásánál. Az első út a különböző társadalmi kapcsolatok jellemzőitől és tényezőitől indul, és magában foglalja azok hatását és hatékonyságát. Ebben a perspektívában a helyi társulások és hálózatok típusa és mérete (tagság), a hálózat/társulás belső homogenitása, a bizalom (interperszonális és intézményi) és a normákhoz való hűség lehetnek a társadalmi tőke indikátorai. A második út magában foglalja azokat az eredményeket és hatásokat, amelyeket a társadalmi tőke kifejthet a különböző dimenziókra (pl. gazdasági növekedés). Az olyan indikátorok, mint a politikai stabilitás, a polgári szabadság, a politikai korrupció és a kormány szakszerűtlenségének szintjei, a szavazók sokasága, a diszkrimináció és a szociális széthullás a társadalmi tőke számos dimenzióra való hatására engednek következtetni.

Amikor a társadalmi tőkét mérjük, emlékeznünk kell arra, hogy a társadalmi tőke felhalmozott mértékei csak az adott populáció által képviselt összefüggésekre érvényesek, máshol ezek az indikátorok nem megbízhatóak. Ezért a társadalomkutatóknak nem szabad a társadalmi tőke felhalmozott mértékeit a társadalmi források egyetemes mértékének tekinteni (Edwards–Foley 1998).

Számos szerző úgy tekinti az interperszonális bizalmat, a szociális hálózatokat és a kollektív cselekvéseket, mint a társadalmi tőke kulcskomponenseit. Jelen dolgozatban ezt a megközelítést adaptáltam, mivel az elméleti és empirikus bizonyítékok alapján a kapcsolat a fenti dimenziók, a társadalmi tőke és a társadalmi integráció foka között közvetlennek és egyértelműnek tűnik. A társadalmi tőke operacionalizálása azonban nem egyszerű feladat, és mivel maga az elmélet már lassan metaelméleti szintre emelkedett, ezért csupán egyes dimenzióinak az operacionalizálása lehetséges. A fentebb idézett szerzők véleményét kutatási eredményeim alapján osztva a társadalmi tőkét csupán indikátorok szintjén lehet mérésre vagy másodelemzésre operacionalizálni, az elmélet teljességével kapcsolatban minden ilyen kísérlet hiábavalónak tetszik.

11. A TÁRSADALMI TŐKÉT FENYEGETŐ VESZÉLYEK

A társadalmi tőke, a többi tőketípushoz hasonlóan felhalmozható, és el is vesztethető. Ezt a tőketípust azonban, amennyiben a szintje csökken, sokkal nehezebben lehet újra növelni. Azt mondhatjuk, hogy a társadalmi tőke olyan vagyon, amit könnyű lecsökkenteni és nehéz újjáépíteni (Grootaert–Van Bastelaer 2002). Egyik hétköznapi példaként hozható Putnam (1995) meglátása az amerikai társadalomból. Kutatásai bebizonyították, hogy a gyakori tévézés fenyegetően hat az állampolgári elkötelezettség és a társadalmi bizalom megteremtésére és fejlesztésére, ezért a társadalmi tőkére is. Amíg az emberek tévét néznek, nem vesznek részt az otthonukon kívüli társadalmi tevékenységekben. Másként mondván a tévézés-

zés kedvezőtlen lehet az önkéntes társaságokban való részvételre, így gátolhatja a szélesebb közösségben a társadalmi tőke megteremtését. Putnam és Goss (2003) szintén azt mondják, hogy a technikai fejlődés – telefon, e-mail stb. – kettős hatással van a társadalmi tőkére: egyrészt segítheti az emberek közötti kapcsolatok számának növekedését, másrészt az ellenkezőjét is kiválthatják.

Cox (1995) azt állítja, hogy az izoláció, a társadalmi kölcsönhatás hiánya és/vagy a bizalmi kapcsolatok fejlődésének nehézsége, valamint a szociális érintkezések idejének és terének a hiánya fenyegetően hatnak a társadalmi tőke kialakulására és fejlődésére. Nézőpontja szerint a családi és az intim szociális kapcsolatok önmagukban nem forrásai a társadalmi tőkének. Ellenben behatárolhatják az önkéntes és szabad kapcsolatokat másokkal (a közeli és privát szférájukon kívüliekkel), ezáltal pedig behatárolhatják az egyének szociális képességeinek fejlődését, így kockáztatják a társadalmi tőke szélesebb közösségben való megteremtését.

Cox elméletében sajátos vonás a munkáról írt véleménye. Elgondolása szerint senkinek nem volna szabad napi nyolc óránál többet dolgoznia, hiszen ennél több időben valóban produktív munkát végezni szinte elképzelhetetlen, és azok az emberek, akik mégis többet dolgoznak, mások elől veszik el a munkalehetőséget. A társadalmi tőkéhez köthető érvelése ugyanezzel a jelenséggel kapcsolatban azonban meggyőzőbb, mivel azt írja, hogy akik napi nyolc óránál többet fordítanak munkavégzésre, valójában saját társadalmi tőkéjüket rombolják le, és egyúttal kárt tesznek társadalmi kapcsolathálózatukban is. A túlmunka egyúttal stresszhez és egészségügyi problémákhoz is vezethet, amelyek szintén negatív következményekkel járnak (Cox 1995, 1998).

Cox véleménye a túlmunkával kapcsolatban egybevág a Robert D. Putnam által vezetett „Better Together” („Jobb Együtt”) kampány egyik szlogenjével, amely arra hívta fel az amerikaiak figyelmét, hogy napi tíz perc ingázás milyen súlyos veszélyekkel járhat társadalmi tőkéjükre, életükre, és ezáltal kihathat akár az egészségükre is.

A mobilitás különböző típusai is veszélyt jelenthetnek a társadalmi tőkére, különösen a falusiból a városi környezetbe költözés, mely csökkentheti a falusi helyi közösségek számát, veszélybe sodorva azok létét. A városi környezet pedig nem biztosítja a szükséges feltételeket ezen közösségek újjáteremtésére (Grootaert 1998).

Hollis (1998) magát a bizalmat látja egy a hosszú távon potenciálisan fenyegetést jelentő intézményként a társadalmi tőkére. Rámutat arra a pozitív jelenségre, miszerint a bizalom magasabb szintjei a társadalmi tőkét, így a társadalmi integráció előrehaladását és fejlődését szintén magasabb szintre juttatják. Szerinte a haladás a felelős azért, hogy az emberek racionálisabbak, következetesebbek lettek, és a kapcsolataik sokkal művibb módon alakulnak ki és kerülnek ápolásra. A kapcsolatok művibb módon alakulását tekinti negatív, potenciálisan a bizalmat és ezáltal a társadalmi tőkét fenyegető fejleményként. A kapcsolatok művibb módon alakulása hosszú távon azt eredményezheti, hogy az emberek kevésbé fognak bízni egymásban, és talán kevésbé fognak megbízhatónak tűnni.

Mivel a mai kor emberei sokkal gyorsabban és könnyebben léphetnek kapcsolatba egymással, ezért a kapcsolatok értéke bizonyos szemponttól devalválódott. Az ismerettség típusai és mélysége fogja meghatározni a kapcsolatok minőségét. Amennyiben egy kapcsolat hosszú történetre nyúlik vissza, és valamilyen társadalmi szempontból elfogadott módon jött létre, értéke nagy lesz, és nem is lesz egy lapon említhető például azokkal a kapcsolatokkal, amelyek egy névjegykártya csere által jöttek létre. Mindkét kapcsolat hasznos azonban a társadalmi tőke szempontjából, de a második, nem organikus módon keletkezett kapcsolat egyben veszélyezteteti is azt, mivel nagyobb mértékben benne van a meg nem adott bizalom veszélye.

12. A TÁRSADALMI TŐKE NEGATÍV ASPEKTUSAI

Ahogy arra már rámutattunk ebben a fejezetben, a társadalmi tőke nem egy-, hanem többdimenziós jelenség. Ezek közül néhány dimenzió vitathatatlanul növelheti a társadalmi egyenlőtlenségeket. Portes (1998, 2. o.) úgy fogalmaz: „... [a társadalmi tőke] fogalma a társas hajlam pozitív következményeire fókuszál, miközben félreteresi a kevésbé vonzó velejárókat”. Amíg a kollektíván belüli normák és hálózatok erősíthetik a hasznot hozó tevékenységeket, addig korlátozzák is azokat, ezért káros hatásaik lehetnek (Coleman 1988; Grootaert 1998; Portes 1998). A bizalmatlanság és az előítéletek következményeként a diszkrimináció és a szegregáció a merev és szigorú szociális kötelékekből eredeztethetők, amelyek akadályozzák az integrációt, különösképp a vertikálisan strukturált közösségi hálózatokban. A normák és a szociális kapcsolatok (amelyek kooperációra jogosítják fel a tagokat, hogy hasznot hozzanak, illetve profitáljanak a tetteikkel) ugyanazok, amelyek kizárják a kívülállókat ebből a haszonból (Portes 1998; Portes–Landolt 1996), erőltetik a potenciális produktív interakciókat, ezáltal komoly konfliktusokat okoznak (Grootaert – Van Bastealer 2002). Például a szervezett bűnözés és az utcai bandák esetében az erőszak és a bűnözői magatartás normaként és értékként jelenik meg, és a bünszervezetek tagjai, akik egymáshoz nagyon lojálisak, még jutalmazzák is ezen normák és értékek megtartását. Ez a fajta társadalmi tőke a társadalmi integráció szempontjából egyáltalán nem hasznos. A tőkének ez egy az össztársadalmi normáktól és -értékektől eltérő normákra és értékekre épülő, negatív formája (Weiss 1996).

Néhány esetben a közösségre jellemző apátia lehet a normája egy szűk csoportnak vagy hálózatnak. Ez az apátia hozzájárulhat ahhoz, hogy csökkenjen a szolidaritás mértéke a közösség tagjai között, a viszonyokból pedig eltűnjön a reciprocitás és a tolerancia. Ekkor a társadalmi tőke egy dimenziója meggátolhatja egy vagy több másik dimenzió kialakulását (Weiss 1996). Ilyen jellegű hatásai lehetnek bizonyos közösségeknek vagy csoportoknak, amelyek a „normális” társadalmi rendet tekintik elvetendőnek, és attól próbálnak eltérően viselkedni. Példaként lehet

felhozni a vallási közösségek közül a szociológiai értelemben vett szekták (Vö: Török 2004) esetét, amik sok esetben szélsőséges vallási tanításokat, normákat és értékeket terjesztenek tagjaik körében. Előfordultak például olyan szekták, melyek tagjaikat kizsákmányolták, öngyilkosságra, vagy a fennálló társadalmi rend elleni támadásokra készítették. A szociológiai szempontból szektának kategorizálható közösségekben is létezik persze társadalmi tőke, ám annak keletkezése a társadalmi hálózat speciális normáitól, értékeitől és szabályaitól függ. A példa illusztrálni kívánta a társadalmi tőke egyik lehetséges árnyoldalát. Elmondható, hogy egy csoport vagy közösség antiszociális viselkedésre felhívó normáival szemben a társadalmi kötelékek közvetítő közeget biztosítanak a társadalmi kontrollnak (Portes 1998). Az is előfordulhat, hogy korlátozhatják az egyéni szabadságot addig a pontig, amíg egyenlőtlenséget teremtenek az egyéni szabadság és a kollektív tett között (Putnam et al. 1993).

A társadalmi tőke árnyoldala tehát igen komoly potenciális veszélyeket hordoz. Ez a dolgozat az elmélet pozitív oldalára és pozitív dimenzióira fókuszál, hiszen elméleti és gyakorlati értelemben is ezek segíthetik elő az erősebb társadalmi integrációt és a magasabb fokú társadalmi kohéziót. Nem mehetünk el azonban szó nélkül a társadalmi tőke negatív aspektusai mellett: nem demokratikus politikai rendszerekben a vertikális társadalmi tőke alkalmazható a hatalom megszilárdítására, a minél teljesebb közhatalmi kontroll gyakorlására. A társadalmi hálózatokból kirekesztődött emberek pedig például etnikai szegregátumokban, elnyomott élethelyzetben, vagy a fizikai lét peremén, hajléktalanként tengetik mindennapjaikat (Nagy 2004). Ezek a negatív példák is a társadalmi tőke működésének az eredményei.

13. KÖVETKEZTETÉSEK

Nincs olyan konszenzusos módon kialakult egységes jelentéstartam és egységes definíció, mely általánosan használható lenne a társadalmi tőke tudományos vizsgálata során. Az elmélet jelentős teoretikusai között sincs konszenzus azzal kapcsolatban, hogy pontosan hogyan is definiálható a társadalmi tőke, és pontosan mik is a részei. Perre Bourdieu a társadalmi tőkét főként kapcsolati tőkeként kezelte vizsgálódásaiban, melyet a csoport birtokol, ám bizonyos esetekben átengedi azt az egyén számára. James S. Coleman a társadalmi tőkét főként kollektív erőforrásként értelmezte, amelyet nem egyének birtokolnak, hanem hálózatok. Robert D. Putnam a társadalmi tőke egyéni és kollektív aspektusait is integrálta elméletébe, ám vizsgálódásaiban elsősorban a formális hálózatok világára helyezte a hangsúlyt. Eva Cox elméletében szintén helyet kap az egyéni és kollektív megközelítés; Putnam elméletéhez viszonyítva pedig elmondható, hogy Cox nagy hangsúlyt fektetett az informális hálózatok kapcsolódásainak vizsgálatára (Bourdieu 1979 és 1980; Coleman 1988; 1990; Putnam 1993; Cox 1995; Putnam 1995; 2000).

Az elmélet alapos körbejárásához természetesen meg kellett említenünk a társadalmi tőke negatív tulajdonságait is, illetve az elmélet gyűjtő jellege miatti hátrányokat, melyek az azt alkalmazó kutatókat sújtják. A társadalmi tőkéből elméletben mindenki részesülhet, de azok a személyek, aki nem vesznek részt a társas – társadalmi életben, természetesen el vannak zárva attól. Azok, aki nem rendelkeznek képességekkel, kompetenciákkal és lehetőségekkel ahhoz, hogy bizalomra méltónak mutakozzanak, nem is nyerhetik el más emberek, illetve szerveződések bizalmát. Saját kutatásaim is alátámasztják azt a szemlézett tudományos szakirodalmakból is kiolvasható véleményt, miszerint akik képtelenek megbízni másokban, a közintézményekben vagy a gazdasági szervezetekben, magukat rekeszthetik ki a kölcsönös előnyökből.

Fontos megjegyezni, hogy a tőketípussal kapcsolatos pozitív állítások és az azonosított dimenziók természetesen kizárólag demokratikus berendezkedésű politikai rendszerekben állják meg a helyüket, illetve felelnek meg a leírtaknak. Alátámasztja ezt Eva Cox (1995, 1998, 2007) ausztrál kutató elmélete, amely szerint demokratikus környezetben a társadalmi tőke magas szintje bizalmat, kooperációt és általános szolidaritást növelő tényezőként működik, ám nem demokratikus politikai rendszerekben a versengést erősíti, és kizárhat embereket az alapvető társadalmi folyamatokból, mivel nem teremt kohéziót. Nem demokratikus közegben nem termelődik bizalom és polgári normarendszer sem. A társadalmi tőke a társadalmi hálózatokon, illetve társadalmi részvételen keresztül mindenki számára elérhető. A társadalmi tőke két típusra osztását magam is pártolom, így külön fogok beszélni az egyéni és a közösségi társadalmi tőkéről. Az egyéni társadalmi tőkét a személyes körülmények és a szocializáció által meghatározottnak tekintem. A közösségi társadalmi tőke véleményem szerint az adott hálózat normáin, értékein és lehetőségein alapul, és válik elérhetővé a tagjai számára.

IRODALOM

- Almond, G. és Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*: Princeton University Press.
- Brehm, J. és Rahn, W. (1997). Individual level evidence for the causes and consequences of social capital. *American journal of political science*, 41, 888-1023.
- Cox, E. (1995). *A Truly Civil Society*. Sydney: ABC Books.
- Durkheim, E. (1986). A társadalmi tények magyarázatához. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Eastis, C. M. (1998). Organizational Diversity and the Production of Social Capital: One of These Groups Is Not Like the Other. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 66-77.
- Edwards, B. és Foley, M. W. (1998). Civil Society and Social Capital Beyond Putnam. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 124-139.

- Fuchs, E., Minnite, L. és Shapiro, R. (1998). *Political Capital and Political Participation*. New York: Columbia University. School of International and Public Affairs.
- Fukuyama, F. (2007). *Bizalom*. Budapest: Európa.
- Gregory, R. (1999). Social Capital Theory and Administrative Reform: Maintaining Ethical Probity in Public Service. *Public Administration Review*, 59(1), 63-64.
- Grootaert, C. és Van Bastelaer, T. (2002). *The Role of Social Capital in Development: An Empirical Assessment*. Cambridge University Press.
- Hollis, M. (1998). *Trust Within Reason*. Cambridge University Press.
- Polányi, K. (2004) A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster Paperbacks.
- Putnam, R. D. és Feldstein, L. M. (2004). *Better Together*. New York: Simon and Schuster Paperbacks.
- Putnam, R. D. és Goss, K. A. (2004). Introduction. In R. D. Putnam (Szerk.), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society* (pp. 3-21): Oxford University Press.
- Rico, A., Fraile, M. és Gonzalez, P. (1998). Regional decentralisation of health policy in Spain: Social capital does not tell the whole story. *West European Politics*, 21(4), 180-199.
- Stolle, D. és Rochon, T. R. (1998). Are All Associations Alike?: Member Diversity, Associational Type, and the Creation of Social Capital. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 47-65.
- Stone, W. (2000). *Social capital, social cohesion and social security*. Name.
- Stone, W. és Hughes, J. (2002). *Social Capital: Empirical Meaning and Measurement Validity*. Australian Institute of Family Studies.
- Török, P. (2004) Magyarországi Vallási Kalauz 2004. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Utasi, Ágnes (2002b). A bizalom hálójája. Mikrotársadalmi kapcsolatok és a szolidaritás. Budapest, Új Mandátum.
- Utasi, Ágnes (2008). Éltető kapcsolatok: a kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Budapest, Új Mandátum.
- Wallis, A. (1998). Social Capital and Community Building: Part Two. *National Civic Review*, 87(4), 317-336.
- Wallis, A., Crocker, J. és Schechter, B. (1998). Social capital and community building: Part one. *National Civic Review*, 87, 253-271.
- Weber, M. (1987). Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weiss, D. A. (1996). *Towards a theory on the formation of social capital*. University of Minnesota.